ROL WILLIAMS ac apêl

Y CABAN COCH

Emyr Humphreys yn 'agor yn swyddogol' gaban coch Guto Roberts pan gafwyd Noson Lawen a chasglu tros £350 i Gronfa Goffa Saunders Lewis.

MAE'N eithaf teg dweud mai ychydig o ddiddordeb sydd gan y rhelyw o ddefnyddwyr y ffordd fawr yn y cabanau coch a welir yma ac acw, er bod ambell un yn cofio ble gellir dod ar eu traws mewn argyfwng. Fu yna fawr o gynnwrf pan wnaeth *British Telecom* i ffwrdd â'r caban coch yn 1984 ond mae trigolion y mannau lle ceir caban coch o hyd am fynnu ei gadw — lleoedd fel Bodffari, Capel Curig a Chapel Garmon.

Mae un ym Metws Garmon hefyd, ond bod swyddogion y Parc Cenedlaethol yn mynnu mai llwyd (digon di-raen hefyd) ddylai ei wedd fod.

Y gŵr a gysylltir â'r caban teleffôn yw Syr Giles Gilbert Scott — pensaer byd-enwog ac mae'n anodd dirnad mai'r un gŵr a fu'n gyfrifol am gynllunio Eglwys Gadeiriol Lerpwl, Llyfrgell Prifysgol Caergrawnt, pwerdy enwog Battersea, a chaban coch y Gyrn Goch a Bethesda Bach!

Yn 1926 yr ymddangosodd ei gaban cyntaf ar strydoedd Llundain a'i fedyddio yn deip 'K2' — aflwyddiant fu'r 'K1' o gynllun arall. 'Roedd gwneuthuriad caban Syr Giles yn chwyldroadol — nid yn unig am ei fod yn goch ond roedd wedi ei wneud o haearn gyda drws pren iddo.

Yn ychwanegol, ac o bwysigrwydd mawr 'roedd iddo ddeunaw o ffenestri bychain — chwe rhes o dair ffenestr o'r un maint — ar dair ochr y caban, gan gynnwys y drws.

Cynhyrchwyd wyth mil o'r rhain am £35 yr un ac amcangyfrifir fod oddeutu dau gant ohonynt ar ôl o hyd.

Methiant fu'r teip nesaf, y 'K3'. Syr Giles a'i cynlluniodd a'i wneuthuriad o goncrid yn llawer rhy drwm i'w symud o le i le. Yn ogystal wedi sefyll mewn drycinoedd a rhew gaeaf neu ddau, 'roedd y concrid yn cracio. Er hynny cynhyrchwyd deuddeng mil ohonynt.

Peirianwyr y Llythyrdy eu hunain fu'n gyfrifol am gynllunio'r 'K4' — ond 'roedd yn llawer rhy lydan i'w osod ar balmantau y wlad ac yn ychwanegol at hyn cafodd rhywun y syniad o'i droi yn llythyrdy bychan trwy osod peiriant gwerthu stampiau o'i fewn a bocs i bostio'r llythyrau.

Ond 'roedd y stampiau yn sticio'n ei gilydd — yn wir nifer fach iawn a gynhyrchwyd o'r math annerbyniol yma.

* * * *

METHIANT fu'r 'K5' hefyd — eto o goncrid. 'Doedd dim amdani yn 1935 ond mynd yn ôl unwaith eto i ymgynghori a Syr Giles Gilbert Scott a gofyn iddo gynllunio caban newydd a fyddai'n ddefnyddiol, yn ddeniadol ac wrth gwrs yn broffidiol.

Dyna pryd y cynlluniwyd y caban teleffôn mwyaf poblogaidd ohonynt oll — y 'K6'. 'Roedd i hwn ddau ddwsin o ffenestri — wyth ffenestr gul o bobtu wyth o rai mwy eu maint yn y canol. Fe'i galwyd yn 'kiosk Jwbili' — i gofio jiwbili Brenin Siôr y Pumed.

Yn 1936 ymddangosodd y 'K6' ar strydoedd Prydain. Ond y ddyfais a'i gwnaeth yn boblogaidd oedd dyfodiad y 'Botwm B' — am y tro cyntaf erioed — a adawai i'r defnyddiwr gael ei arian yn ôl pe bai galw. Cabanau coch oedd y rhain hefyd er bod rhai gwyrdd yn Swydd Dorset a rhai melyn yng nghyffiniau Barrow-in-Furness.

Bu Syr Giles farw yn 1960 — a thros drigain mil o'i gabanau i'w gweld y flwyddyn honno ar hyd a lled y wlad. Mae'n dda deall fod rhai cynghorau cymuned yn awyddus i restru'r cabanau sydd ar ôl yn eu plwyf er mwyn eu gwarchod a'u cadw fel hen greiriau hanesyddol.

Dyma'r caban a osododd Guto Roberts o flaen y tŷ. Mae'n un o'r rhai mwyaf gwerthfawr.

* * * *

MAE'N wir fod y 'K6' wedi ei ddisodli gan y 'K7' — caban aliminiwm gydag un ffenestr fawr o'r to i'r llawr, ac yn wir yn sgil y 'K8' fe ddiflannodd y 'Botwm B' yn ogystal.

Ers bodolaeth *British Telecom* yn 1984 mae dyddiau y cabanau coch wedi eu rhifo. Gwerthwyd rhai cannoedd ohonynt yn breifat ac fe'u gwelir ar eu newydd wedd yma ac acw — yn dai gwydr yng nghornel yr ardd, yn gartref moethus i'r caneri neu'r budgie, yn ystafell i'r gawod, ac yn goctel cabinet mewn sawl tŷ. A beth am y gŵr o Rydychen sydd wedi gosod chwech ar hugain o gabanau o'i ddrws ffrynt hyd at y lôn fawr?

Os oes caban coch ar ôl o hyd yn eich ardal (y 'K2' neu'r 'K6' o bosib bellach) mynnwch fod CADW — yr adran sy'n gyfrifol am greiriau hanesyddol — yn cofrestru'r caban. Maent yn brin. Gofalwch hefyd fod *British Telecom* yn cadw llygaid ar ei gyflwr yn ogystal — ar yr esgus lleiaf neidiant i'w newid a rhoi y teip newydd yn ei le.

Y LLANC O LAN CONWY

(Hanes John Williams [1801-59] awdur *Faunula Grustensis*)

gan Carey Jones

Pris: £3

Dim tâl cludiad i ddarllenwyr *Y Casglwr*

Anfoner at yr awdur:
49 Court Road
Wrecsam, Clwyd
LL13 7RH

O dudalen 10

Pwy a sut bobl oedd y tanysgrifwyr? Nid oedd llawer o 'arwyddesau' yn eu plith a mwy ohonynt yn Miss (26) nag yn Mrs (14). Ychwanegodd rhai arwyddwyr deitlau a graddau. Un yn unig a ddatgelodd ei fod yn JP, mwy yn Dr a thuag wyth yn well ganddynt Esq na Mr. Un o'r rheiny ydoedd Edward Davies, Llandinam.

Cawn gymaint ag 88 a Rev o flaen eu henwau. Diddorol fyddai ymchwilio i hanes y parchedigion hyn a'u cymharu a'u cymheiriaid na thanysgrifasant.

Y mae nifer ohonynt ymhlith y rhai a roes enw barddol mewn cromfachau gyda'u henwau bob dydd. Dyma hwy:

Alavon, Andreas o Fôn, Anthropos, Deiniol Vychan, Elian, Eos Eilian, Garmonydd, Glan Alaw, Gwilym Ardudwy, Iolo Caernarfon, Llyfrbryf, Llew Ogwen, Mair Ogwen, Neifion, Pencerdd Malor.

Daw un John Roberts yn adnabyddus trwy iddo ychwanegu enw lle — Khassia.

* * * *

RHYDD RHAI cyfeiriadau wybodaeth am alwedigaethau, fel groser, cemist, bancer. Mae llawer yn deilwriaid a masnachwyr dilladau. Weithiau ceir diwydiant yn y cyfeiriad — Alyn Mills, Tinplate Works a Rhiwbach Quarry.

Cawn un arwyddwr yn Master Union Workhouse. Ym myd addysg yn ogystal â Board a British School cawn Principal High School for Boys yn Llundain ac Advanced Elementary School ym Mlaenau Ffestiniog.

Tanysgrifiodd rhai academyddion. Yn eu plith 'roedd: Edwards, Principal T. Charles, MA, Aberystwyth; Edwards, Rev D. Charles, MA, Bala; Jenkins, Mr David, MusBac, Aberystwyth; Saunders, Rev David, DD; Williams, Rev Professor Hugh, Bala. Ymhlith yr ychydig fyfyrwyr o golegau ar wahân i Goleg y Bala yr oedd un Edwards, Mr Owen M., BA, Balliol College, Oxford.

* * * *

O YSTYRIED yr arolwg uchod ar y rhestr tanysgrifwyr sut batrwm a ddadlennir? Gwelwn i Daniel Owen gael cefnogaeth barod iawn yn ei wlad ei hun. Yr oedd ymateb sylweddol hefyd o siroedd Dinbych, Meirionydd, Môn a Chaernarfon a chan Gymry y tu allan i'w gwlad. Mae'n amlwg fod chwarelwyr Arfon a Meirion yn chwannog iawn i brynu'r nofel. Felly hefyd weithwyr diwydiannol y Gogledd Ddwyrain hwythau.

Ychydig llai niferus na'r chwarelwyr ydoedd gweinidogion yr Efengyl, y mwyafrif yn Fethodistiaid mi dybiwn. (Hanner dybiaf pe bae ymchwilydd yn olrhain y tanysgrifwyr y darganfyddai fod llu ohonynt yn flaenoriaid neu'n aelodau blaenllaw yn eglwysi'r gweinidogion hyn. Hwyrach inni orbwyso gwrthwynebiad yr Hen Gorff i ddarllen nofelau.)

Ond yr elfen fwyaf syfrdanol yw'r hyn nas gwelir yn y patrwm, sef y gefnogaeth a ddisgwylid ar gyfartaledd o Dde Cymru. Dim ond ugain enw o saith sir. Beth yw'r eglurhad?